

VỀ VIỆC GIẢNG DẠY CÁC BÀI ÔN TẬP, TỔNG KẾT TRONG MÔN LỊCH SỬ Ở TRƯỜNG
TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

PGS.TS. Trịnh Đình Tùng – ThS. Hoàng Thanh Tú

Các bài ôn tập, tổng kết trong chương trình Lịch sử ở trường trung học phổ thông có vai trò đặc biệt quan trọng. Đây là loại bài nhằm củng cố, hệ thống những kiến thức cơ bản của một giai đoạn lịch sử nhất định cho học sinh. Tuy nhiên trong thực tế loại bài này dường như không được giáo viên quan tâm đầy đủ. Chúng có thể bị bỏ qua do nằm ở cuối học kỳ hoặc nếu có giảng dạy thì chỉ tiến hành qua loa, chiếu lệ vì vậy học sinh cũng cảm thấy không hứng thú với các tiết học này.

Chương trình lịch sử ở trường trung học phổ thông hiện nay (chương trình đại trà) có 6 bài tổng kết, 5 tiết ôn tập, 1 tiết làm bài tập lịch sử. So với chương trình phân ban đang thực hiện thí điểm thì số lượng các bài tổng kết, ôn tập như trên là quá ít. Vì vậy chương trình phân ban đã chú ý đến việc tăng các tiết ôn tập, tổng kết lên. Đó thực sự là một việc đổi mới rất có ý nghĩa hiện nay.

Xây dựng bài tập lịch sử và vận dụng trong giảng dạy các bài ôn tập, tổng kết là thực sự cần thiết để phát triển tư duy độc lập, sáng tạo, kỹ năng thực hành cho học sinh cũng như tạo hứng thú cho học sinh khi học lịch sử.

Trong các tiết học này giáo viên có thể xây dựng nhiều loại bài tập cho học sinh tham gia nhằm phát huy tính tích cực của các em. Hơn nữa đây là giờ học hệ thống lại những kiến thức cơ bản mà các em đã được học nên ngoài giáo viên chỉ đóng vai trò là người tổ chức hướng dẫn còn hoạt động của học sinh là chủ đạo. Với từng loại bài tập giáo viên cần nói rõ yêu cầu cho các em sau đó cho học sinh tiến hành.

Từ thực tế giảng dạy ở trường phổ thông, chúng tôi xin đưa ra một số dạng bài tập nhằm khắc sâu kiến thức cơ bản cho học sinh, được giáo viên vận dụng khá thành công trong các bài tổng kết của chương trình (Minh họa bằng 2 bài tổng kết trong phần Lịch sử thế giới chương trình lớp 11, 12):

1. Loại bài tập thực hành phân kỳ lịch sử

Một trong những nội dung cơ bản của các bài tổng kết cuối mỗi chương, mỗi thời kỳ lịch sử, đó là việc phân kỳ lịch sử để học sinh nắm được các mốc phân chia giai đoạn gắn liền với những sự kiện lịch sử quan trọng. Trên cơ sở đó học sinh nêu được nội dung cơ bản của mỗi thời kỳ lịch sử.

Bài tập này thường được tiến hành như sau:

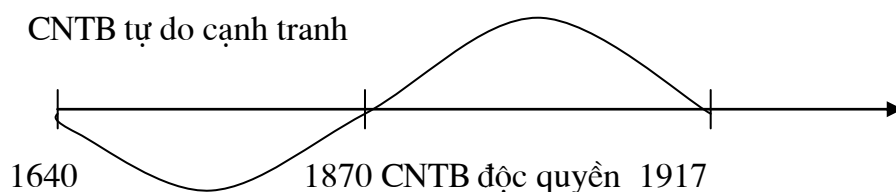
- Bước một, giáo viên kẻ một đường biểu diễn thời gian lên bảng và yêu cầu học sinh đánh dấu lên đó mốc phân chia các giai đoạn.

- Bước hai, học sinh dựa vào sơ đồ trên để giải thích vì sao lại phân chia các giai đoạn như vậy và nêu đặc điểm nổi bật của từng giai đoạn.

Ví dụ: Dạy bài 9: "Tổng kết lịch sử thế giới cận đại" (SGK Lịch sử lớp 11), giáo viên đưa ra bài tập sau:

Trong gần 300 năm của lịch sử thế giới cận đại (Từ Cách mạng tư sản Anh năm 1640 đến Cách mạng tháng Mười Nga năm 1917), chúng ta có thể chia làm mấy thời kỳ lớn? Là những thời kỳ nào? Mốc thời gian phân chia từng thời kỳ?

Học sinh hoàn thành sơ đồ tổng kết các mốc thời gian phân kỳ lịch sử thế giới cận đại như sau:

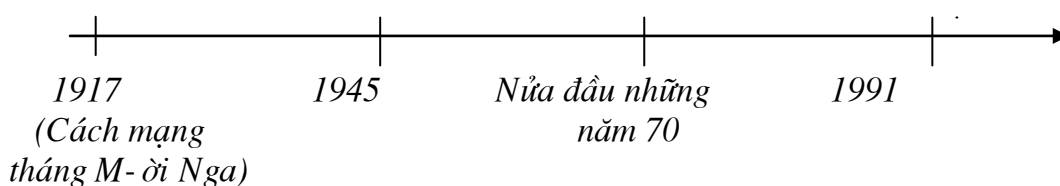

Hay ví dụ khác khi dạy bài "*Tổng kết Lịch sử thế giới hiện đại*" (SGK Lịch sử lớp 12 tập 1), có bài tập phân kỳ lịch sử thế giới hiện đại:

Vẽ sơ đồ phân kỳ lịch sử thế giới hiện đại (từ 1917 đến 1991)

Học sinh hoàn thành sơ đồ nh- sau:

Lịch sử thế giới hiện đại

Sau đó giáo viên tổ chức cho học sinh giải thích: Vì sao lại lấy các mốc thời gian năm 1917, 1945, nửa đầu những năm 70, 1991 để chia giai đoạn của lịch sử thế giới hiện đại?

Bài tập này phù hợp với trình độ của học sinh lớp 12 vì các em không chỉ có t- duy tái tạo mà còn phải có khả năng phân tích, khái quát, tổng hợp.

2. Loại bài tập tổng kết những nội dung chủ yếu hoặc đặc điểm nổi bật của từng giai đoạn

Giáo viên sử dụng ph- ơng pháp thảo luận nhóm giúp học sinh hệ thống hoá các sự kiện, hiện t- ợng lịch sử ở mỗi giai đoạn.

Ví dụ

Dạy bài 9 (*Lịch sử lớp 11*) - Mục 2. *Nội dung cơ bản của lịch sử thế giới cận đại*, có bài tập chia nhóm nh- sau:

- Nhóm 1: Trình bày những nội dung cơ bản của lịch sử thế giới cận đại.
- Nhóm 2: Chọn những sự kiện cơ bản đã đ- ọc học trong ch- ợng trình.
- Nhóm 3: Cho biết những sự kiện cơ bản đó thuộc nội dung nào của lịch sử thế giới cận đại.

Bài tập đ- ọc tiến hành nh- trên sẽ làm cho giờ học trở nên sôi nổi và hứng thú với học sinh vì dạng bài tập này nhằm phát triển năng lực hợp tác cùng giải quyết vấn đề. Học sinh ghi nhớ đ- ọc các nội dung cơ bản của lịch sử thế giới cận đại mà không cảm thấy khó khăn vì các em đ- ọc rèn cách ghi nhớ dựa trên các sự kiện lịch sử đã học. Học theo cách này các em còn đ- ọc học trình bày các vấn đề của lịch sử theo kiểu diễn dịch (từ các nội dung cơ bản của lịch sử thế giới cận đại, phân tích, lấy sự kiện minh họa) hoặc quy nạp (từ các sự kiện lịch sử cụ thể, phân tích, khái quát lên các nội dung cơ bản).

T- ơng tự nh- vậy, khi dạy bài "*Tổng kết lịch sử thế giới hiện đại*" (Lịch sử lớp 12) có bài tập:

Những sự kiện lịch sử d- ối đây thuộc nội dung nào của lịch sử thế giới hiện đại (từ 1917 đến 1991):

Sự kiện lịch sử	Nội dung của lịch sử thế giới hiện đại
Cách mạng XHCN tháng M- òi Nga năm 1917	
Phong trào cách mạng thế giới trong những năm 1918 - 1939	
Chiến tranh thế giới thứ hai (1939 - 1945)	
Những thành tựu xây dựng CNXH của nhân dân Liên Xô (1945 - nửa đầu những năm 70)	
Phong trào giải phóng dân tộc các n- ớc Á, Phi, Mĩ la tinh	
Cuộc "chiến tranh lạnh" và âm m- u của Mĩ	
Sự sụp đổ của "trật tự hai cực Ianta" và một trật tự thế giới mới đang dần dần hình thành	

Với bài tập này giáo viên không cần chia nhóm mà có thể trình chiếu bảng trên cho học sinh cả lớp lựa chọn nhanh sau khi đã tìm hiểu hai nội dung cơ bản của lịch sử thế giới hiện đại (từ 1917 đến 1991).

Bài tập: Nêu nội dung và đặc điểm nổi bật của từng giai đoạn của lịch sử thế giới hiện đại?

Với bài tập này giáo viên có thể chia làm ba nhóm chuẩn bị và trình bày theo bảng hệ thống (mỗi nhóm trình bày một giai đoạn):

Thời kì	Chủ nghĩa xã hội	Cách mạng thế giới	Quan hệ quốc tế	Chủ nghĩa t- bản
1917 - 1945				
1945 - nửa đầu những năm 70				
Nửa sau những năm 70 đến 1991				

Lịch sử thế giới hiện đại đ- ọc học ở lớp 11 (giai đoạn 1917-1945) và lớp 12 (giai đoạn 1945 đến nay), do vậy việc tổng kết nội dung và đặc điểm nổi bật của từng giai đoạn là rất khó. Song trên thực tế, khi giáo viên cho học sinh chuẩn bị và trình bày theo bảng hệ thống nh- trên thì việc tổng kết trở nên dễ dàng hơn. Học sinh hoàn toàn có thể hệ thống đ- ọc kiến thức đ- ối sự h- ớng dẫn của giáo viên. Vì vậy bài tập này rất có ý nghĩa trong việc rèn cho học sinh t- duy tổng hợp, khái quát những nét lớn của từng giai đoạn và giúp các em có một cái nhìn tổng quát về toàn bộ ch- ơng trình lịch sử thế giới hiện đại trong phạm vi yêu cầu của tiết học.

3. Loại bài tập tìm ra mối liên hệ nhân quả giữa các sự kiện:

Bài tập 1: Hãy nêu những mâu thuẫn chủ yếu trong thời kì thứ hai của lịch sử thế giới cận đại và cho biết hệ quả của những mâu thuẫn đó:

- Mâu thuẫn giữa các n- ớc đế quốc --> Chiến tranh đế quốc (Các cuộc chiến tranh đế quốc cuối thế kỉ XIX - đầu thế kỉ XX, Chiến tranh thế giới thứ nhất 1914-1918).

- Mâu thuẫn giữa giai cấp t- sản và giai cấp vô sản --> Phong trào công nhân.

- Mâu thuẫn giữa các n- ớc thuộc địa và các n- ớc đế quốc --> Phong trào giải phóng dân tộc.

Giáo viên tổng kết: Các mâu thuẫn vốn có của chủ nghĩa t- bản trở nên gay gắt hơn trong giai đoạn chuyển sang chủ nghĩa đế quốc, trong đó nổi lên mâu thuẫn giữa các n- ớc đế quốc với nhau, dẫn tới sự hình thành hai khối quân sự và chiến tranh đế quốc.

Bài tập 2: Giáo viên chia học sinh làm hai nhóm. Nhóm một đ- a ra một sự kiện lịch sử mà học sinh đã học sau đó yêu cầu nhóm hai cho biết sự kiện đó là kết quả của mâu thuẫn nào?

Ví dụ:

- Nhóm 1: Sự kiện lịch sử: Công xã Pari 1871
- Nhóm 2: Là kết quả của mâu thuẫn giữa giai cấp vô sản và t- sản Pháp

....

4. Loại bài tập tìm ra mối liên hệ giữa lịch sử thế giới với lịch sử dân tộc

Mục tiêu của ch- ơng trình lịch sử ở tr- ờng THPT đó là trên cơ sở nắm đ- ợc những sự kiện cơ bản của lịch sử thế giới và lịch sử dân tộc, giáo viên phải giúp học sinh tìm ra mối liên hệ giữa lịch sử thế giới với lịch sử dân tộc. Vì vậy tùy theo nội dung bài học giáo viên cần đ- a ra những câu hỏi, bài tập để học sinh t- duy phân tích, liên hệ và hiểu đ- ợc những sự kiện của lịch sử thế giới đ- ợc học trong ch- ơng trình là những sự kiện có ảnh h- ưởng lớn đến quá trình lịch sử n- ớc ta. Tuy nhiên điều này không có nghĩa là ở bài nào chúng ta cũng yêu cầu học sinh liên hệ mà chúng ta phải lựa chọn những sự kiện thật điển hình. Những chuyển biến của lịch sử nhân loại trong những năm cuối thế kỉ XX có tác động rất lớn đến lịch sử n- ớc ta, do vậy khi dạy bài "Tổng kết lịch sử thế giới hiện đại" (lớp 12), giáo viên cần có bài tập liên hệ cho học sinh.

Ví dụ: Sau khi cho học sinh trình bày xu thế phát triển của lịch sử thế giới hiện đại, giáo viên có bài tập sau và chia nhóm cho học sinh thảo luận:

1. Việt Nam cần phải làm gì để theo kịp xu thế phát triển của thời đại?

Tất cả các ý trả lời đ- ợc các nhóm ghi lên bảng. Sau đó giáo viên tổng kết các đáp án đúng là:

- Phát triển kinh tế, văn hoá, giáo dục, khoa học kĩ thuật.
- Đối thoại, hợp tác, giao l- u kinh tế, văn hoá với các n- ớc.
- Tích cực tham gia các hoạt động nhằm chống chiến tranh, bảo vệ hoà bình thế

giới.

2. Theo xu thế của thời đại, Việt Nam đã có những thành công lớn nào?

(Bài tập này đ- ợc dành cho những học sinh khá, giỏi. Giáo viên đ- a câu hỏi gợi mở cho học sinh để các em trình bày những sự kiện mà các em đã đ- ợc học và liên hệ thực tế gần đây của Việt Nam)

Đáp án đúng là:

- Trở thành thành viên của Liên Hợp Quốc
- Trở thành thành viên của ASEAN
- Bình th- ờng hoá quan hệ với Pháp, Mĩ
- Đ- ợc chọn là nơi tổ chức các hội nghị cấp cao: ASEAN 6, ASEM 5...
- Tiếp tục phát triển kinh tế, giữ ổn định về chính trị, xã hội.

5. Loại bài tập với những "từ khoá gợi ý" ("key words")

Trong bài "Tổng kết lịch sử thế giới hiện đại", giáo viên có thể đ- a ra bài tập sau:

Trình bày ngắn gọn những hiểu biết của mình dựa vào những sự kiện và nhân vật lịch sử tiêu biểu cho d- ối đây:

a. Iuri Gagarin (1934 - 1968)

Con tàu vũ trụ ph- ơng Đông

Năm 1961

b. Tháng 8 - 1967

ASEAN

28 - 7 - 1995

Việt Nam

c. Năm 1960 - "Năm châu Phi"

d. Ngày 1 - 1 - 1959

Cuba

Phiđen Caxtorô

e. Nhật Bản

Khoa học - kĩ thuật

"tự lực, tự cường"

"thần kì"

f. Liên Hợp Quốc

24 - 10 - 1945

191 nước

Thành viên thứ 149

Đây là bài tập có sẵn những thông tin gợi ý về một sự kiện, một nhân vật lịch sử để học sinh dựa vào và trình bày ngắn gọn những hiểu biết của mình về sự kiện, nhân vật lịch sử đó. Bài tập này nhằm nhấn mạnh, khắc sâu cho học sinh những sự kiện, nhân vật lịch sử tiêu biểu, có ảnh hưởng và có ý nghĩa đối với một quốc gia, một châu lục hoặc toàn thế giới. Dạng bài tập này cũng có tác dụng rèn luyện khả năng diễn đạt cho học sinh. Đồng thời nó tạo ra một không khí "mới" - rất sôi nổi và hấp dẫn học sinh trong giờ học.

Giáo viên có thể tiến hành theo các cách sau:

- Cách thứ nhất: Giáo viên giới thiệu yêu cầu của bài tập sau đó cho học sinh bốc thăm các câu hỏi rồi lần lượt trình bày.

- Cách thứ hai: Giáo viên chuẩn bị thông tin gợi ý và hình ảnh minh họa trình chiếu trên Powerpoint để học sinh trong cả lớp xung phong trả lời.

- Cách thứ ba: Chọn từng cặp học sinh lên bảng, một học sinh đi ra các thông tin gợi ý để một học sinh khác trình bày. Hoặc một học sinh giới thiệu ngắn gọn về các sự kiện, nhân vật lịch sử những không nói rõ là sự kiện và nhân vật nào, sau đó một học sinh khác phải gọi tên được sự kiện, nhân vật lịch sử đúng.

Với các cách tiến hành như vậy giáo viên cũng có thể cho học sinh tự nhận xét đúng sai và tự đánh giá lẫn nhau. Dựa vào đó giáo viên cho điểm những học sinh hoặc nhóm trình bày tốt, và như vậy giờ học sẽ đạt hiệu quả cao. Vì những gì mà các em tự tổng kết, tự trình bày dưới sự hướng dẫn của thầy cô giáo các em sẽ nhớ rất lâu. Đây thực sự là một cách học giúp các em nhớ sự kiện bằng cách hiểu sự kiện chứ không phải là cách học "thuộc lòng" hoặc "học vẹt".

Như vậy, bài tập lịch sử không chỉ tổng kết được những kiến thức cơ bản của một giai đoạn lịch sử mà các em đã được học mà còn làm cho bài học ôn tập, tổng kết trở nên có sức hấp dẫn hơn với học sinh. Các loại hình bài tập lịch sử đa dạng được sử

dụng trong giờ học có tác dụng rất lớn trong việc khắc sâu kiến thức cơ bản cho các em. Qua thực tế tiến hành giảng dạy các bài tổng kết chương thông qua các bài tập lịch sử tôi nhận thấy khả năng tiếp thu kiến thức của học sinh nhanh hơn, giờ học lịch sử sôi nổi và thu hút nhiều học sinh tham gia. Sau khi kết thúc một chương phần lớn các em nắm được các kiến thức cơ bản và đó là một cơ sở rất quan trọng để các em tiếp thu kiến thức của giai đoạn lịch sử tiếp theo. Hơn thế nữa khi học sang giai đoạn lịch sử tiếp theo các em vẫn có thể dễ dàng liên hệ và so sánh với giai đoạn lịch sử trước đó để rút ra những kết luận cần thiết.

Các bài tập lịch sử còn giúp cho các em có một tư duy khái quát về các sự kiện lịch sử và điều đó thực sự là cần thiết nhằm giúp các em hiểu biết quá khứ và biết liên hệ để hiểu những sự kiện lịch sử đang diễn ra ngày nay.

Từ thực tế vận dụng các bài tập trên, chúng tôi rút ra một số bài học kinh nghiệm sau:

- Tuỳ theo điều kiện cụ thể của nhà trường phổ thông, tuỳ theo trình độ học sinh, giáo viên có thể xây dựng bài tập lịch sử và hướng dẫn học sinh thực hiện trong quá trình giảng dạy trên lớp cũng như các bài tập để học sinh thực hiện ở nhà nhằm phát huy năng lực tư duy độc lập, sáng tạo cho các em.

- Bài tập trên lớp: cần được xây dựng vừa sức với học sinh, đa dạng trong loại hình và nhấn mạnh được các kiến thức trọng tâm. Đặc biệt trong các bài học tổng kết chương giáo viên đóng vai trò là người hướng dẫn cho học sinh làm các bài tập nhằm hệ thống hoá các kiến thức đã học.

- Bài tập ở nhà: có thể nâng cao kỹ năng thực hành cho học sinh bằng cách ra một số bài tập lịch sử dưới hình thức nhận xét- u tâm tư- liệu lịch sử về một nhân vật lịch sử hoặc nhận xét- u tâm tư- liệu lịch sử về một giai đoạn lịch sử mà các em vừa được học. Sau đó giáo viên hướng dẫn các em sắp xếp và biên soạn thành một tập tư liệu tham khảo phục vụ cho việc học tập trên lớp. Ví dụ: "Những tư liệu tham khảo về thời kì lịch sử thế giới cận đại", "Những nhà khoa học, những danh nhân văn hoá lớn của thế giới ở thế kỉ XIX"...

- Việc làm bài tập trên lớp phụ thuộc vào thời gian và đối tượng học sinh, vì vậy người giáo viên phải có sự chuẩn bị chu đáo về mặt nội dung câu hỏi, phương pháp đặt câu hỏi và hướng dẫn học sinh làm bài tập.

Xây dựng bài tập lịch sử và vận dụng trong giảng dạy các bài ôn tập, tổng kết trong chương trình Lịch sử THPT là một việc làm thiết thực nhằm góp phần đổi mới phương pháp dạy học lịch sử hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

A. Tạp chí:

1. Nguyễn Thị Côi - Phạm Thị Kim Anh "Hướng dẫn học sinh làm bài tập lịch sử" - Nghiên cứu giáo dục năm 1994 số 6.

2. Phan Ngọc Liên "Những vấn đề trong dạy học lịch sử ở trường phổ thông trung học hiện nay" Nghiên cứu lịch sử năm 1991 số 4.

3. Nghiêm Đình Vì - Trịnh Đình Tùng "Một vài suy nghĩ về đổi mới nội dung giảng dạy lịch sử ở trường phổ thông trung học hiện nay". Nghiên cứu lịch sử năm 1991 số 5.

B. Sách tham khảo:

1. Hội giáo dục lịch sử - "Đổi mới việc dạy học lịch sử lấy học sinh làm trung tâm" NXB Đại học Quốc gia, HN 1996.

2. Phan Ngọc Liên - Trần Văn Trị "Phương pháp dạy học lịch sử" NXB Giáo dục 1998.

3. Phan Ngọc Liên (Chủ biên) - "Thiết kế bài giảng lịch sử ở tr-ờng THPT", NXB Đại học Quốc gia Hà Nội, 1999.

Hết